

DE KEIZERIN

Jung Chang bij Boekerij:

Wilde zwanen

Mao

De keizerin

Dochters van China

Vlieg, wilde zwanen

Jung Chang

DE KEIZERIN

Het verhaal van de vrouw die 50 jaar over China heerste

Vertaald door Bart Gravendaal en Maarten van der Werf

Eerste druk 2013
Zevende druk 2025

ISBN 978-90-492-1003-8
ISBN 978-94-0230-075-8 (e-book)
ISBN 978-90-528-6297-2 (audio)
NUR 320

Oorspronkelijke titel: *The Empress Dowager Cixi: The Concubine Who Launched Modern China*

Oorspronkelijke uitgever: Jonathan Cape Random House, London

Vertaling: Bart Gravendaal en Maarten van der Werf

Boekverzorging: Asterisk*, Amsterdam

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Services, Amsterdam

Omslagbeeld: © Freer Gallery of Art and Arthur M. Sackler Gallery Archives, Smithsonian Institution, Washington, D.C.: SC-GR-254 (colorized)

© 2013 Jung Chang

© 2013 voor de Nederlandse taal Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, ai training and similar technologies

Inhoud

	Over de gebruikte bronnen	8
	Opmerking van de auteur	9
	China ten tijde van keizerin-weduwe Cixi (kaart)	10
DEEL EEN	De keizerlijke concubine in stormachtige tijden (1835–1861)	
	1 Concubine van een keizer (1835–1856)	15
	2 Van de Opiumoorlog tot de verbranding van het Oude Zomerpaleis (1839–1860)	33
	3 De dood van keizer Xianfeng (1860–1861)	57
	4 De staatsgreep die China veranderde (1861)	64
DEEL TWEE	Regeren van achter de troon van haar zoon (1861–1875)	
	5 De eerste stap op de lange weg naar de moderne tijd (1861–1869)	81
	6 Voor het eerst naar het Westen (1861–1871)	101
	7 Verdoemde liefde (1869)	117
	8 Een vendetta tegen het Westen (1869–1871)	123
	9 Leven en dood van keizer Tongzhi (1861–1875)	135
DEEL DRIE	Regeren via een geadopteerde zoon (1875–1889)	
	10 Een driejarige wordt keizer (1875)	155
	11 De modernisering neemt een hoge vlucht (1875–1889)	161
	12 Verdediger van het rijk (1875–1889)	175

DEEL VIER	Keizer Guangxu neemt de macht over (1889–1898)	
13	Keizer Guangxu vervreemd van Cixi (1875–1894)	195
14	Het Zomerpaleis (1886–1894)	212
15	Teruggetrokken en ontspannen (1889–1894)	217
16	Oorlog met Japan (1894)	239
17	Een vrede die China ruïneerde (1895)	259
18	De wedloop om China (1895–1898)	268
DEEL VIJF	In het voetlicht (1898–1901)	
19	De hervormingen van 1898	287
20	Een moordcomplot (september 1898)	303
21	De wanhopige wens haar geadopteerde zoon te onttroonen (1898–1900)	322
22	Met de Boksters tegen de wereldmachten (1899–1900)	332
23	Strijden tot een bitter einde (1900)	351
24	Op de vlucht (1900–1901)	362
25	Wroeging (1900–1901)	377
DEEL ZES	De werkelijke revolutie van het moderne China (1901–1908)	
26	Terug naar Beijing (1901–1902)	393
27	Vrienden worden met westerlingen (1902–1907)	400
28	Cixi's revolutie (1902–1908)	418
29	Verkiezingen! (1905–1908)	435
30	Opstand, moordenaars en Japanners (1902–1908)	443
31	Sterfgevallen (1908)	463
EPILOOG	China na keizerin-weduwe Cixi	476
	Noten	480
	Geraadpleegde archieven	512
	Bibliografie	513
	Verantwoording en dank	530
	Fotoverantwoording	532
	Register	533

Voor Jon

Over de gebruikte bronnen

Dit boek is gebaseerd op historische, meest Chinese documenten. Daartoe behoren keizerlijke decreten, verslagen van het hof, officiële mededelingen, persoonlijke correspondenties, dagboeken en ooggetuigenverslagen. De meeste zijn pas aan het licht gekomen na de dood van Mao in 1976, toen historici hun werk in de archieven weer konden te hervatten. Dankzij hun toegewijde inspanningen zijn talloze bestanden uitgezocht, bestudeerd, gepubliceerd en soms zelfs gedigitaliseerd. Eerdere publicaties van archiefmateriaal en wetenschappelijke studies zijn opnieuw uitgegeven. Zodoende heb ik het geluk gehad om gebruik te kunnen maken van een gigantische hoeveelheid documenten. Bovendien kon ik me wenden tot de First Historical Archives of China, de voornaamste conservator van de archieven die betrekking hebben op keizerin-weduwe Cixi – 12 miljoen documenten. Veruit de meeste hier aangehaalde bronnen zijn nog nooit ingezien of gebruikt buiten de Chinees sprekende wereld.

Westerse tijdgenoten van de keizerin-weduwe hebben waardevolle dagboeken, brieven en memoires nagelaten. Het dagboek van koningin Victoria, de Handelingen van het Britse Parlement (Hansard) en de overvloedige internationale diplomatieke uitwisselingen zijn stuk voor stuk rijke bronnen van informatie. De archieven van de Freer Gallery of Art en de Arthur M. Sackler Gallery, in Washington, D.C., is de enige plek die de originele negatieven van de foto's van Cixi bezit.

Opmerking van de auteur

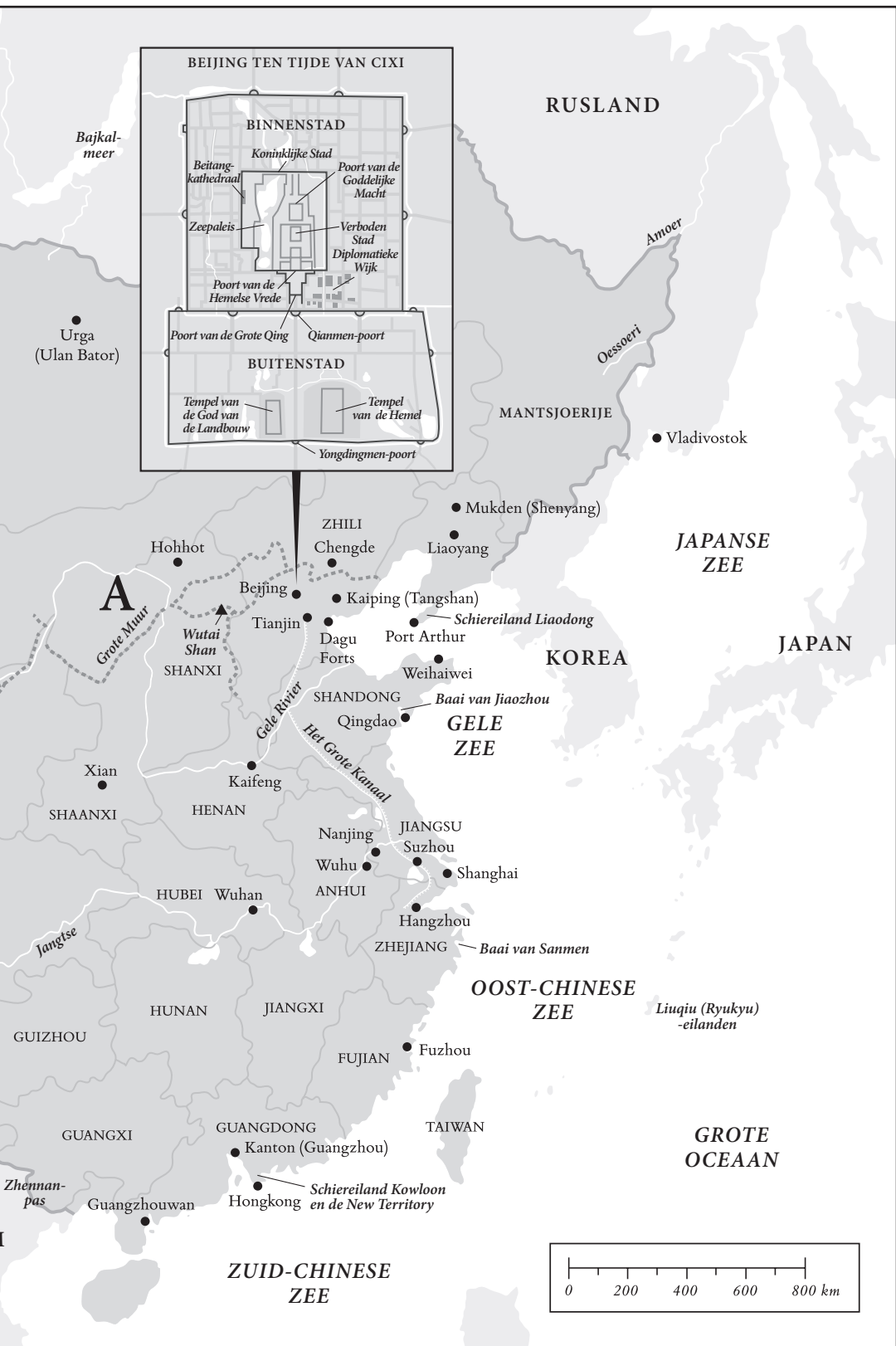
De taël was de Chinese munt in die tijd. Een taël woog ongeveer 38 gram en de waarde ervan werd geschat op ruwweg een derde van een pond sterling.

Bij Chinese (en Japanse) persoonsnamen komt de achter- of familienaam op de eerste plaats, behalve bij personen die ervoor kozen hun naam anders te schrijven.

Het *pinyin*-systeem wordt gebruikt als transliteratie noodzakelijk is. Daarom komen er ook niet-*pinyin* Chinese namen voor, zoals Kanton en Tsinghua (universiteit).

Data en leeftijden van personen worden weergegeven op basis van het westerse systeem (dat tegenwoordig in China wordt gebruikt). Uitzonderingen hierop staan aangegeven.

In de bibliografie worden de publicatiedata weergegeven van de uitgaven die de auteur heeft geraadpleegd. Daardoor kan de indruk ontstaan dat veel heel oude boeken pas heel recentelijk zijn verschenen.

DEEL EEN

De keizerlijke concubine
in stormachtige tijden
(1835–1861)

Concubine van een keizer (1835–1856)

In de lente van 1852, tijdens een van de landelijke selecties die van tijd tot tijd werden gehouden om een gade te kiezen, viel het oog van de keizer op een zestienjarig meisje, dat werd uitgekozen tot zijn concubine. Een Chinese keizer had een keizerin, maar mocht zoveel concubines hebben als hij maar wilde. Aan het hof werd zij niet ingeschreven onder haar eigen naam, maar eenvoudig als ‘de vrouw van de familie Nala’¹; de naam van een vrouw werd te onbeduidend geacht om te worden geregistreerd. Maar in minder dan tien jaar had dit meisje, wier naam anders voor altijd verloren zou zijn gegaan*,² zich omhoog gevochten tot heerseres van China, en zou decennialang – tot haar dood in 1908 – over het lot van bijna een derde van de wereldbevolking beschikken. Deze heerseres was keizerin-weduwe Cixi (ook wel geschreven als Tzu Hsi). Cixi was haar erenaam, die ‘zachtaardig en blijmoedig’ betekent.

Ze kwam uit een van de oudste, meest gerenommeerde Mantsjoe-families. De Mantsjoes zijn een volk dat oorspronkelijk uit Mantsjoerije komt, in het noordoosten, voorbij de Chinese Muur. In 1644 werd de Ming-dynastie in China ten val gebracht door een

* Er is verondersteld dat haar meisjesnaam ‘Lan’ zou zijn geweest, wat ‘magnolia’ betekent, of ‘orchidee’. In feite was het de naam die haar werd gegeven toen ze aan het hof kwam. Haar nazaten voeren aan dat haar naam ‘Xing’, ‘amandel’ was; dezelfde klank als het karakter ‘geluk’. Professor Wang heeft overtuigend aangetoond dat Lan niet Cixi’s meisjesnaam was.

boerenopstand, waarbij de laatste Ming-keizer zich ophing aan een boom in de achtertuin van zijn paleis. De Mantsjoes grepen hun kans om door de Chinese Muur te breken. Ze versloegen de boerenrebellens, bezetten heel China en stichtten een nieuwe dynastie, de Grote Qing – ‘Grote Zuiverheid’. Nadat zij de Ming-hoofdstad Beijing hadden veroverd, bouwden de zegevierende Mantsjoes vervolgens een rijk dat driemaal zo groot was als het Ming-rijk en dat op zijn hoogtepunt een gebied van 13 miljoen vierkante kilometer besloeg, veel meer dan de 9,6 miljoen van het huidige China.

De Mantsjoe-veroveraars, die honderdmaal kleiner in aantal waren dan de autochtone Han-Chinezen, legden aanvankelijk op beestachtige wijze hun wil op in het rijk. Ze dwongen de Han-Chinese mannen hun kapsel aan te passen aan dat van de Mantsjoes als zichtbaar kenmerk van onderwerping. De Han-Chinezen droegen van oudsher lang haar en staken het op in een knot, maar de Mantsjoes schoren het hoofd rondom kaal, en lieten in het midden een lange gevlochten staart groeien. Eenieder die weigerde de staart te dragen, werd terstond onthoofd. In de hoofdstad werden de Han-Chinezen door de veroveraars de binnenstad uit gedreven naar de ‘buitenstad’, waarbij de binnenstad werd gereserveerd voor de Mantsjoes. De twee etnische groepen werden van elkaar gescheiden door muren en poorten.* De onderdrukking verminderde in de loop der jaren en de levensomstandigheden van de Han-Chinezen waren over het algemeen niet slechter dan die van de Mantsjoes. De etnische animositeit nam af – ook al bleven de beste baantjes in handen van de Mantsjoes. Gemengde huwelijken waren verboden, wat in een familiegerichte samenleving betekende dat er weinig sociaal contact bestond tussen de twee groepen. En toch namen de Mantsjoes veel over van de cultuur en het politieke systeem van de Han-Chinezen, evenals van de wijze van bestuur van het rijk, dat zich als een reusachtige octopus uitstreckte tot in de uithoeken van het land. Het bestuur werd voor het overgrote deel bemand door Han-ambtenaren, die werden geselecteerd uit de geletterde bevolking door

* Han-Chinezen die in het Mantsjoe-leger in Mantsjoerije hadden gezeten, golden als Mantsjoes.

middel van het traditionele keizerlijke examenstelsel, waarbij men werd geëxamineerd op de kennis van de oude geschriften van Confucius. Veel Mantsjoe-keizers waren zelf op confuciaanse wijze opgeleid, en sommigen van hen werden grotere confuciaanse geleerden dan de besten onder de Han. Zodoende beschouwden de Mantsjoes zichzelf als Chinees, en noemden hun rijk zowel het 'Chinees' rijk, of 'China', als de 'Qing'.

De heersende familie Aisin-Gioro bracht een hele reeks bekwame en hardwerkende keizers voort, absolute monarchen die elke belangrijke beslissing persoonlijk namen. Er was geen eerste minister, maar slechts een raad van adviseurs, de Grote Raad. Al bij het kriecken van de dag lazen de keizers verslagen, hielden vergaderingen, ontvingen ambtenaren en vaardigden decreten uit. De verslagen vanuit heel China werden afgehandeld zodra ze binnenkwamen, en maar zelden bleef iets langer dan een paar dagen liggen. De keizerlijke residentie was de Verboden Stad. Dit rechthoekige complex besloeg een gebied van 720.000 vierkante meter en is misschien wel het grootste paleizencomplex ter wereld. Het werd omringd door een majestueuze muur van ongeveer tien meter hoog en bijna negen meter dik aan de basis, met een indrukwekkende poort aan iedere kant, een imposante wachttorens op iedere hoek en eromheen een vestinggracht. Bijna alle gebouwen in het complex waren voorzien van geglazuurde dakpannen in een gele tint die was voorbehouden aan het hof. Als de zon scheen, waren de fraai gebogen, gelaagde daken als een gouden vlammenzee.

Een bepaald district ten westen van de Verboden Stad vormde het centrum voor de transporten van steenkool naar de hoofdstad. Vanuit de mijnen ten westen van Beijing werd het vervoerd in karavanen van kamelen en muilezels, omhangen met rinkelende bellen. Naar verluidt reden er dagelijks wel vijfduizend kamelen Beijing binnen. Hier hielden de karavanen halt en deden de dragers hun boodschappen in winkels met hun naam geborduurd op kleurrijke vaandels of verguld op gelakte platen. Het zachte poederachtige stof op de onverharde straten bij droog weer veranderde na een plensbui in een modderrivier. Het rioolstelsel, dat zo verouderd was als de stad zelf, verspreidde een doordringende stank. Afval werd simpelweg op straat gekwakt, als aas voor honden en vogels. Na hun maal

kleurden de grote aantallen gieren en zwarte kraaien de gouden daken van de Verboden Stad zwart.

Ver van het gedruis lag een netwerk van stille, smalle stegen, die bekendstonden als *hu-tong*. Hier werd in 1835 op de tiende dag van de tiende maanmaand Cixi, de toekomstige keizerin-weduwe van China geboren. De huizen waren ruim, met keurig geordende binnenplaatsen, nauwkeurig opgeruimd en schoon, in scherp contrast tot de vieze en chaotische straten. De grootste kamers hadden deuren en ramen die openden naar het zuiden om het zonlicht binnen te laten, terwijl de noordkant was dichtgemetseld om de zandstormen die regelmatig over de stad woedden af te weren. Op de daken lagen grijze pannen. Dakpannen hadden een voorgeschreven kleur: geel voor de keizerlijke paleizen, groen voor de prinsen en grijs voor alle andere daken.

De familie van Cixi was al generaties lang in overheidsdienst.³ Haar vader Hui-zheng werkte als secretaris en daarna als afdelingshoofd bij het ministerie van Ambtenaren.⁴ Het gezin was welgesteld en Cixi had een zorgeloze jeugd. Als Mantsjoe bleef haar het voetinbinden bespaard, een gebruik bij de Han-Chinezen waarbij de voetjes van hun pasgeboren dochters werden gebroken, waarna ze strak werden ingebonden om de groei te stagneren. Het gebruik, waarbij de vrouwen afschuwelijke pijnen leden, was op dat moment al zo'n duizend jaar oud.

De meeste andere gewoonten, zoals de segregatie van mannen en vrouwen, werden door de Mantsjoes en de Han-Chinezen gedeeld. Als dochter van een beschaafde familie leerde Cixi een beetje Chinees lezen en schrijven, tekenen, schaken, borduren en kleding naaien – wat beschouwd werd als noodzakelijke vaardigheden voor een jonge dame. Ze was een pientere en energieke leerling en ontwikkelde een grote verscheidenheid aan interesses. In de toekomst, wanneer het op een bepaalde gunstige dag de ceremoniële plicht van de keizerin-weduwe was om het patroon te snijden voor haar jurk – een symbool van vrouwelijkheid – zou zij zich met ontzagwekkende vaardigheid van deze taak kwijten.

De Mantsjoe-taal, die ze sprak noch schreef, was geen onderdeel van haar opleiding. (Toen ze heerser van China werd, moest ze de rapporten die in het Mantsjoe waren gesteld, in het Chinees laten

vertalen voordat zij ze kon lezen.)⁵ Het merendeel van de Mantsoes, die tweehonderd jaar ondergedompeld waren geweest in de Chinese cultuur, sprak niet de oorspronkelijke taal, ook al was het de officiële taal van de dynastie en hadden verschillende keizers moeite gedaan die te behouden. Cixi's kennis van het geschreven Chinees was elementair, en men zou haar als 'semigeletterd' kunnen beschouwen. Dit betekent niet dat ze niet intelligent was. De Chinese taal is bijzonder moeilijk te leren. Zij is het enige belangrijke taalsysteem zonder alfabet en bestaat uit talrijke ingewikkelde karakters – ideogrammen – die stuk voor stuk uit het hoofd moeten worden geleerd en die bovendien geen enkel verband houden met klank. In de tijd van Cixi had de geschreven tekst geen enkele relatie meer tot de gesproken vorm, dus je kon niet eenvoudig opschrijven wat je zei of dacht. Om als 'ontwikkeld' te kunnen worden bestempeld, moest een leerling op jonge leeftijd ongeveer tien jaar besteden aan het zich eigen maken van oude, saaie en eentonige confuciaanse geschriften. Minder dan 1 procent van de bevolking was in staat ook maar een beetje te lezen of te schrijven.

Haar gebrek aan formele opleiding werd meer dan goedgemaakt door haar intuïtieve intelligentie, waar Cixi al sinds haar jongste jaren graag gebruik van maakte. In 1843, toen ze zeven was, was er juist een einde gekomen aan de eerste oorlog tussen het keizerrijk en het Westen, de Opiumoorlog, die door Groot-Brittannië was begonnen toen Beijing de illegale opiumhandel van Britse kooplui aanpakte. China werd verslagen en moest een fikse herstelbetaling doen. Keizer Daoguang (de vader van de toekomstige echtgenoot van Cixi) zat wanhopig verlegen om kapitaal en zag af van de traditionele cadeaus voor de bruiden van zijn zonen – gouden halskettingen met koralen kralen en parels – en verbood uitgebreide feestmaalen bij hun trouwerijen. Nieuwjaars- en verjaardagsfeesten werden minder luxueus of gingen zelfs helemaal niet door, en de mindere keizerlijke concubines moesten hun gereduceerde toelagen subsidiëren door hun borduurwerk door eunuchen op de markt te laten verkopen. De keizer ging zelfs onverwacht persoonlijk door de garderobes van zijn concubines om te controleren of ze in weerwil van zijn bevel extravagante kleding achterhielden.⁶ Als onderdeel van een vastberaden offensief om diefstal door ambtenaren uit te roei-

en, werd een onderzoek uitgevoerd naar de staatsschatkamer, waaruit bleek dat meer dan negen miljoen zilveren taëls waren verdwenen.⁷ Woedend beval de keizer alle hogere bewaarders en opzichters van de zilverreserve van de afgelopen 44 jaar boetes te betalen om het verlies te compenseren – of ze nu schuldig waren of niet. De overgrootvader van Cixi was een van de bewaarders geweest, en zijn deel van de boete bedroeg 43.200 taël – een enorm bedrag, waarbij zijn officiële salaris afstak als een hongerloon. Aangezien hij al lang geleden was overleden, was zijn zoon, Cixi's grootvader, verplicht de helft van het bedrag te betalen, ook al werkte hij bij het ministerie van Straffen en had hij niets te maken met de staatsschatkist. Na drie jaar van vergeefse moeite om meer geld bijeen te krijgen, kon hij slechts 1600 taël opbrengen. Hij werd op bevel van de keizer gevangengezet en zou pas vrijkomen als *zijn* zoon, de vader van Cixi, het tekort zou aanvullen.

Het leven van de familie stond op z'n kop. Cixi, die toen elf was, moest naaiwerk doen om bij te verdienen – iets wat ze haar hele leven niet zou vergeten en waarover ze later aan het hof zou vertellen aan haar hofdames. Aangezien ze de oudste van twee dochters en drie zoons was, besprak haar vader de zaak met haar, en zij kon ook echt iets betekenen. Haar ideeën waren goed doordacht en praktisch: welke bezittingen konden worden verkocht, welke kostbaarheden konden worden verpand, wie konden ze benaderen voor een lening, en hoe. Uiteindelijk kreeg de familie 60 procent van het bedrag bij elkaar, voldoende om haar grootvader uit de gevangenis te krijgen. De bijdrage van de jonge Cixi aan de oplossing van de crisis werd een familielegende, en haar vader gaf haar het ultieme compliment: 'Die dochter van mij lijkt wel een zoon!'

Doordat ze behandeld werd als een zoon, was Cixi in staat met haar vader te praten over dingen waar vrouwen gewoonlijk buiten werden gehouden. Hun gesprekken raakten onvermijdelijk aan officiële aangelegenheden en staatszaken, waardoor de interesse die Cixi haar leven lang zou houden deels werd gevormd. Doordat haar advies werd gevraagd en er ook naar gehandeld werd, kreeg ze zelfvertrouwen en accepteerde ze nooit de algemene aanname dat de hersenen van een vrouw inferieur waren aan die van een man. De crisis bepaalde deels ook haar toekomstige regeermethode. De bit-

tere ervaring met een willekeurig strafsysteem maakte dat zij moeite zou doen rechtvaardig te zijn voor haar ambtenaren.

Aangezien Hui-zheng, de vader van Cixi, een aanzienlijk bedrag bijeen had gebracht om de boete te betalen, werd hij in 1849 beloond met een keizerlijke aanstelling als gouverneur van een omvangrijk Mongools gebied. Die zomer vestigde hij zich met zijn familie in Hohhot, de huidige hoofdstad van de regio Binnen-Mongolië. Het was voor het eerst dat Cixi een reis maakte buiten het drukke Beijing, voorbij de vervallen Chinese Muur, via een steenachtige route die naar de steppen van Mongolië leidde, waar het ononderbroken open grasland zich uitstreckte tot een heel verre horizon. Haar hele leven zou Cixi gepassioneerd blijven over frisse lucht en onbeperkte ruimte.

Cixi's vader was in zijn nieuwe baan als gouverneur verantwoordelijk voor het innen van belastingen, en volgens gangbaar en eeuwenoud gebruik trok hij de lokale bevolking het vel over de oren ter compensatie van het verlies dat de familie had geleden. Dit werd als vanzelfsprekend gezien. Ambtenaren die een laag salaris genoten, werden geacht hun inkomen aan te vullen met wat ze ook maar – redelijkerwijs – van de bevolking konden lospeuteren. In Cixi's jeugd was dit soort corruptie de normale gang van zaken.

In februari 1850, een aantal maanden nadat de familie zich in Mongolië had gevestigd, stierf keizer Daoguang. Hij werd opgevolgd door zijn zoon, Xianfeng. De nieuwe keizer, toen negentien jaar oud, was te vroeg geboren en verkeerde sinds zijn geboorte in slechte gezondheid. Hij had een smal gezicht en een droevige blik, en bovendien liep hij mank als gevolg van een val van een paard tijdens een van de jachtpartijen, waaraan een prins verplicht was deel te nemen. Keizers werden 'draken' genoemd, dus in Beijing heette hij in de volksmond 'Manke Draak'.⁸

Na de kroning van de keizer werd in het hele keizerrijk gezocht naar gades voor hem. (Op dat moment had hij één gade, een concubine.) De kandidates, tienermeisjes, moesten van Mantsjoe- of Mongoolse afkomst zijn; Han-Chinezen waren uitgesloten. Ze moesten uit een goede familie komen, die wettelijk verplicht was de meisjes te laten registreren zodra ze de puberteit bereikten.⁹

Cixi stond op de lijst en reisde, net als al die andere meisjes uit heel China, naar Beijing. Ze nam haar intrek in het oude familiehuus en wachtte het moment af dat de kandidates voor de keizer moesten paraderen. Nadat hij zijn keuze had gemaakt, zouden sommige meisjes aan de prinsen en andere mannelijke leden van de keizerlijke familie worden weggegeven als gade. De meisjes die niet werden uitgekozen, mochten naar huis en waren vrij om met iemand anders te trouwen. De selectie zou in maart 1852 plaatsvinden in de Verboden Stad.

De procedure voor de monsterring werd van generatie op generatie doorgegeven. De dag voor de geplande datum werden de kandidates naar het paleis gebracht in door muilezels voortgetrokken karren – de ‘taxi’s’ van toen –, die werden gehuurd door de familie en betaald door het hof. De karren leken op een hutkoffer op twee wielen, met een overkapping van gevlochten bamboe of rotan die was ingesmeerd met tungolie om ze waterdicht te maken tegen de regen en de sneeuw. Daaroverheen werden lichtblauwe gordijnen gedrapeerd, en binnenin lagen vilt en katoenen matrassen en kussens. Het was een gebruikelijk vervoermiddel, zelfs voor de familie van een prins, in welk geval de binnenkant gevoerd was met bont of satijn, afhankelijk van het seizoen, en aan de buitenkant merktekens de rang van de eigenaar aanduiden. Toen hij een dergelijk voertuig stil had zien passeren en verdwijnen in de vallende duisternis, zou Somerset Maugham later mijmeren:

Je vraagt je af wie daar met gekruiste benen binnen zit. Misschien een geleerde... op weg naar een vriend met wie hij uitvoerig complimenten uitwisselt en het gouden tijdperk van Tang en Sung bespreekt dat nimmer zal terugkeren; misschien is het een zingend meisje in een prachtig zijden gewaad en rijkelijk geborduurde jas, met jade in haar zwarte haar, ontboden op een feest, opdat ze een liedje zingt en elegante grapjes maakt met jongemannen vol bravoure, maar welopgevoed genoeg om haar gevatheid te waarderen.¹⁰

De kar die voor Maugham ‘alle mysterie van het Oosten’ in zich leek te dragen, was buitengewoon oncomfortabel, met zijn houten wie-

len die zonder vering waren bevestigd met ijzerdraad en spijkers. De inzittende ging hobbelen en botsend tegen de binnenwanden over onverharde stenen wegen. Vooral voor Europeanen, die niet gewend waren met gekruiste benen op de grond te zitten, was het een bezoeking. Algernon Freeman-Mitford, de grootvader van de gezusters Mitford* en later attaché van de Britse legatie in Beijing, merkte op: 'Na tien uur in een Chinese kar is men alleen nog geschikt om verkocht te worden in een oude uitdragerij.'¹¹

In een bedaarde pas kwamen de karren van de kandidates bijeen buiten de achterpoort van de Keizerlijke Stad, de buitenste ring die de Verboden Stad omarmde. De Verboden Stad zelf was al immens, en dit gigantische gebied aan de buitenzijde was op vergelijkbare manier omringd door dikke karmozijnrode muren en bedekt met dakpannen, geglazuurd in dezelfde keizerlijke gele kleur. Ze herbergde tempels, kantoren, pakhuizen en werkplaatsen, met paarden en kamelen en ezels die af en aan liepen ten dienste van het hof. Op deze speciale dag werden bij zonsondergang alle activiteiten stopgezet en werd de weg vrijgemaakt voor de karren met de kandidates die de Keizerlijke Stad binnenreden in voorgeschreven volgorde. Via de kunstmatige heuvel Jingshan en de vestinggracht arriveerden ze aan de noordelijke poort die naar de Verboden Stad leidde, de Poort van de Goddelijke Macht, met zijn uit twee lagen bestaande imposante en sierlijke daken.

Dit was de achteringang van de Verboden Stad. De voorkant, de zuidelijke poort, was verboden voor vrouwen. In feite waren het hele voor- en hoofdgedeelte alleen voor mannen toegankelijk. De stad was gebouwd voor officiële plechtigheden en bestond uit grote zalen en enorme, lege, met steen geplaveide terreinen met een opmerkelijk gebrek aan planten. Er was vrijwel geen vegetatie. Het was zo ontworpen omdat planten een gevoel van zachtheid zouden uitdrukken, wat het besef van ontzag zou verminderen: ontzag voor de keizer, de Zoon des Hemels – waarbij de 'Hemel' de mystieke en

* De gezusters Mitford, telgen van een zeer oude Britse adel, lieten rond de Tweede Wereldoorlog van zich spreken, onder meer vanwege hun extreme opvattingen ter linker- en rechterzijde van het politieke spectrum. (noot vert.)

vormloze ultieme God was die de Chinezen aanbaden. Vrouwen dienden diep binnen het achterste deel van de Verboden Stad te blijven, de *hou-gong* of harem, waar behalve de keizer geen mannen werden toegelaten, buiten de honderden eunuchen die de Verboden Stad bevolkten.

De potentiële nieuwelingen voor de harem hielden halt voor de achteringang en brachten daar de nacht door. De karren werden geparkeerd onder de torenhoge poort op een enorm geplaveid terrein, terwijl hun lantaarns elk een zwak schijnsel wierpen in de vallende duisternis. De kandidates brachten de nacht door in hun benauwde karren in afwachting tot de poort geopend zou worden bij zonsopgang. Dan zouden zij uitstappen en, begeleid door eunuchen, naar de zaal gaan waar ze aan het kritische oog van de keizer zouden worden onderworpen. Met meerderen tegelijk stonden ze in een rij voor Zijne Majesteit. Ze waren vrijgesteld van het uitvoeren van de verplichte *koutou*, waarbij men knielde en met het voorhoofd de grond raakte, want de keizer moest ze goed kunnen bekijken.

Behalve de familienaam was 'karakter' doorslaggevend. De kandidates moesten zowel waardigheid als wellevendheid, hoffelijkheid, tederheid en bescheidenheid tonen – en ze moesten weten hoe zich aan het hof te gedragen. Het uiterlijk kwam op de tweede plaats, maar het moest wel aangenaam zijn. Teneinde hun ware zelf te kunnen tonen, mochten de kandidates geen kleurrijke kleding dragen: de gewaden die ze droegen moesten eenvoudig zijn, met slechts wat borduurwerk langs de zoom. Een Mantsjoe-jurk was gewoonlijk zeer sierlijk. Die hing van de schouders tot op de grond en werd het best gedragen met een rechte rug. De hakken van de smaakvol geborduurde schoenen van de Mantsjoe-vrouwen zaten midden onder de zool en konden soms veertien centimeter hoog zijn, waardoor je genooddaakt was rechtop te staan. Over het haar werd een hoofdtooi gedragen die een kruising was tussen een kroon en een stadspoort, versierd met juwelen en bloemen als de gelegenheid erom vroeg. Bij zulke gelegenheden moest je een sterke nek hebben om het gewicht te kunnen dragen.

Cixi was geen grote schoonheid. Maar ze was wel zelfverzekerd. Ook al was ze klein, 1,50 meter, ze leek een stuk groter door haar gewaad, de schoenen en haar hoofdtooi. Ze zat rechtop en bewoog